

(इंग्रजीमध्ये टंकलिखित केलेल्या न्यायनिर्णयाचा मराठीमध्ये अनुवाद)

मुंबई येथील उच्च न्यायालयात

दिवाणी अपीलिय अधिकारक्षेत्र

लवाद अपील क्रमांक २७/२०१२

इक्बाल ट्रेडिंग कंपनी

... अपीलकर्ता

विरुद्ध

भारतीय संघ आणि इतर

... प्रतिवादी

अपीलकर्त्यांचे वकील हलवासिया आणि कंपनी यांच्या सुचेवरून श्री. एस. के.

हलवासिया त्यांच्यासोबत सुश्री एस. एस. हलवासिया आणि श्री. केशव ठाकूर.

प्रतिवादींचे वकील श्री मोहम्मदअली एम. चुनावाला त्यांच्यासोबत पी. एस. गुजर.

न्यायमंच : न्यायमूर्ती श्री. सोमशेखर सुंदरेसन

राखून ठेवल्याची तारीख : ६ मे २०२५

अधिघोषित केल्याची तारीख : १० नोव्हेंबर २०२५

न्यायनिर्णय :

~~द्वितीय तक्रार करून देण्याची आज्ञा~~

१. दिनांक १६ जानेवारी १९९८ रोजीच्या लवाद निवाड्याच्या ("द्वितीय तक्रार करून देण्याची आज्ञा")

संदर्भात कायद्याच्या कलम ३४ अंतर्गत अधिकार क्षेत्राचा वापर करण्यास नकार देणाऱ्या पुणे येथील विद्वान जिल्हा न्यायाधीशांनी दिनांक २१ ऑक्टोबर २०११ रोजी दिलेल्या आदेशाला ("~~गलत्र ध्वजमगलजध्व~~") आवाहन देणारे हे अपील लवाद आणि सामंजस्य कायदा, १९९६ ("~~गलत्र ध्वजमगलजध्व~~") कलम ३७ अंतर्गत दाखल केले आहे.

२. आक्षेपित आदेशात विद्वान जिल्हा न्यायाधीशांचे मत नोंदवले आहे की लवादाच्या निकालाकडे नेणारी लवाद कार्यवाही लवाद कायदा, १९४० (~~बगलत्र ध्वजमगलजध्व~~) नियंत्रित केली जाते, १९९६ च्या कायद्याद्वारे नाही. आक्षेपित आदेश देखील एक निष्कर्ष देते की लवाद निवाड्याचे आवाहन विलंबामुळे प्रतिबंधित केले गेले होते. १९४० च्या कायद्यांतर्गत लागू असलेल्या मानकांचा वापर करून, आक्षेपित आदेश देखील लवादाच्या निर्णयाचे जोरदारपणे समर्थन करतो.

३. या अपीलाचा निर्णय घेण्यासाठी तथ्यात्मक मांडणीचा थोडक्यात आढावा घेणे आवश्यक असेल आणि त्याचा सारांश खाली दिला आहे :-

ए) अपीलकर्ता, इक्बाल ट्रेडिंग कंपनी ("~~गलत्र ध्वजमगलजध्व~~") ही १५ वर्षांपासून सशस्त्र दलांमध्ये मांसाची नोंदणीकृत पुरवठादार असल्याचे म्हटले जाते. प्रतिवादी मूलतः भारत सरकार आणि सशस्त्र दलांसाठी मांस खरेदी करण्यासाठी आणि सोयीसाठी संबंधित विविध प्राधिकरणे आहेत, ज्याला एकत्रितपणे "~~ध्वज गलत्र~~" म्हणून संबोधले जाते - सर्व व्यावहारिक हेतूसाठी, प्रतिवादी क्र. ५, कमांडिंग ऑफिसर,

सप्लाय डेपो एससी, खडकी, पुणे हे भारत सरकारच्या वतीने निर्णय घेणारे आहेत तर प्रतिवादी क्रमांक ६ हे लेफ्टनंट कर्नल आहेत जे कार्यवाहीत लवाद होते;

बी) डिसेंबर १९९४ मध्ये, भारत सरकारने दिनांक १ एप्रिल १९९५ ते ३१ मार्च १९९६ ("~~अप्रैल १९९५ ते ३१ मार्च १९९६~~") या कालावधीसाठी मांस, चिकन, अंडी आणि मासे यांच्या पुरवठ्यासाठी निविदा मागविली.

सी) इक्बालने मेंढ्या आणि बकऱ्यांच्या मांसाच्या पुरवठ्यासाठी बोली लावली होती, ज्याची किंमत वेगवेगळ्या स्टोअर डिलिव्हरीसाठी होती (१०० किलोसाठी रु. २,७९९). खुरावरील मांसासाठी (१०० किलोसाठी १,००० रुपये); आणि प्रति जनावराच्या कातडीसाठी (रु. २५), जे भारत सरकारने स्वीकारले होते;

डी) पक्षांनी स्वतंत्र औपचारिक करार अंमलात आणला नसला तरी, इक्बालने आपली बोली लावताना विविध कागदपत्रे अंमलात आणली होती आणि खरोखरच त्याच्या निवडीच्या अनुषंगाने विविध पावले उचलली होती. यामध्ये रु. २.२० लाख ("~~दुसऱ्या २.२० लाख~~") पेक्षा जास्त सुरक्षा ठेव भरणे समाविष्ट आहे; दिनांक २८ मे, १९९५ पर्यंत मांसाचा पुरवठा (ज्यानंतर, बाजारात मांस मोठ्या प्रमाणात उपलब्ध नसल्याच्या कारणास्तव आणि किंमती दुप्पट झाल्या आहेत या कारणास्तव पुरवठ्यापासून सूट देण्याचा प्रयत्न केला गेला); आणि ज्या

कालावधीत पुरवठा केला गेला त्या कालावधीसाठी करार केलेल्या दराने पावत्या वाढविणे;

ई) अखेर ~~इंद्रका~~? ~~घुड~~? ~~?~~ रोजी? इक्बालने भारत सरकारला पत्र लिहून सांगितले की करारबद्ध दराने मांस पुरवठा करणे शक्य होणार नाही;

एफ) यामुळे भारत सरकारने ~~इंग्रडव्या~~ ~~घुष्टक~~ ~~रोजी~~ कारणे दाखवा नोटीस जारी केली आणि ~~इंग्रडव्या~~ ~~२~~ ~~ङ च्या~~ ~~२~~ ~~रोजी~~ ~~सिक्युरिटी डिपॉझिट~~ जप्त करण्यासाठी पत्र जारी केले.

जी) इक्बालच्या विरोधात जप्ती ही एकमेव मंजूरी असू देण्याची जीओआयची इच्छा नव्हती. इक्बालला पुरवठा करण्यात अपयशी ठरल्यामुळे झालेल्या सर्व नुकसानीची भरपाई करण्याची त्यांची इच्छा होती. म्हणूनच, त्याने लवादाच्या दाव्याचा पाठपुरावा केला. या दिशेने, ~~इ.स. १९४८~~ ~~?~~ ~~?~~ ~~जे.पी.~~, भारत सरकारने लवादाची नियुक्ती केली, लेफ्टनंट कर्नल म्हणून एक अधिकारी नियुक्त केला. विद्वान लवाद न्यायाधिकरणाने ~~इ.स. १९४८~~ ~~?~~ ~~?~~ ~~जे.पी.~~ संदर्भावर प्रवेश केला;

एच) दरम्यान, विद्वान लवाद न्यायाधिकरण नियुक्त होण्यापूर्वी, १९९६ चा कायदा ~~वर्धमान~~ ? ? ~~घटनेमुळे~~ ? ? ~~पासून~~ कागू झाला होता.

आय) लवादात भारत सरकारचा दावा ~ ३५.४२ लाख रुपयांच्या रकमेसाठी

होता, जो वरवर पाहता आणि प्रामुख्याने इक्बालच्या बाजूने ३३.२२ लाख रुपये किंमतीच्या मांसाचा पुरवठा करण्यात अपयशी ठरल्यानंतर बाजारातून खरेदी केलेल्या मांसाच्या मूल्यावर आधारित होता.

जे) ~~इक्बालने~~ ~~इक्बालने~~ ~~इक्बालने~~ लवाद न्यायाधिकरणाने माहिती आणि सामग्रीसाठी विविध विनंत्या हाताळल्या ज्यावर दावा आधारित आहे. बऱ्याच विनंत्या नाकारल्या गेल्या;

के) इक्बालने अशी भूमिका घेतली की भारताच्या राष्ट्रपतींच्या नावाने एक औपचारिक करार अंमलात आणला गेला नाही आणि केवळ बोलीचा चक्रीवादने स्वीकार करणे हा पुरवठ्याचा आधार आहे आणि कोणताही औपचारिक-अंमलात आणलेला लवाद करार नाही.

एल) इक्बालने स्थानिक जिल्हा न्यायालयात खटला दाखल केला आणि ~~इक्बालने~~ ~~इक्बालने~~ ~~इक्बालने~~ "वकिलांच्या चुकीमुळे" रद्द करण्यात आलेला एक यथास्थिती आदेश प्राप्त केला.

एम) अखेर, ~~इक्बालने~~ ~~इक्बालने~~ ~~इक्बालने~~ १९४० च्या कायद्यांतर्गत लवादाचा निवाडा मंजूर करण्यात आला;

एन) भारत सरकारने दिवाणी खटला क्रमांक २३१/१९९८ ("~~इक्बालने~~ ~~इक्बालने~~") दाखल केला आणि १९४० च्या कायद्यानुसार आवश्यक असलेल्या लवादाच्या निर्णयाला

न्यायालयाचा हुकूम म्हणून घोषित करण्याची मागणी केली. इक्बालने लवाद निवाड्याला आव्हान देणारा संकीर्ण अर्ज क्रमांक ३८३/१९९८ ("इक्बाल ? ?") दाखल केला;

ओ) इक्बाल ? ? इ च ? , मा ? वर्षानंतर, दिवाणी न्यायाधीश, वरिष्ठ स्तर, पुणे यांनी १९४० च्या कायद्याचा कोणताही अर्ज नाही असा निर्णय दिला आणि इक्बालचा एमए ३८३ परत केला, ज्यामुळे इक्बालला १९९६ च्या कायद्याच्या कलम ३४ अन्वये जिल्हा न्यायालयात योग्य आव्हान दाखल करण्याचे ३० दिवसांची मुभा देण्यात आली ("इक्बाल ? ?");

पी) इक्बाल ? ? इ च ? ? (म्हणजे ३० दिवसांच्या कालावधीत, ज्यासाठी मुभा देण्यात आली होती), इक्बालने एमए ३८३ दाखल केला ज्याला संकीर्ण अर्ज क्रमांक ९२७/२००५ म्हणून एक क्रमांक देण्यात आला ("इक्बाल ? ?");

क्यू) अखेरीस, इक्बाल ? ? इ च ? ? (आणखी सहा वर्षानंतर, लवादाचा निवाडा प्रत्यक्षात १९४० च्या कायद्याद्वारे नियंत्रित केला गेला होता. कलम ३४ अर्ज विलंबाने प्रतिबंधित असल्याचे मानले गेले. कलम ३४ अर्जावर गुणवत्तेवर विचार केला गेला जसे की तो १९४० च्या कायद्यांतर्गत एक अर्ज आहे आणि लवाद करार अस्तित्वात आहे आणि १९४० च्या कायद्यांतर्गत लवादाचा

निवाडा रद्द करण्याचे कारण आकर्षित केले गेले नाही;

आर) ~~इकबालच्या~~ ? ? ~~द्वारे~~ ? ~~पोली~~ ? आक्षेपित आदेशाला या न्यायालयाच्या विद्वान एकल न्यायाधीशांनी स्थगिती दिली. तेव्हापासून, ~~इकबालच्या~~ ? ~~जुलै~~ ? ~~रोजी~~ ? निकाल राखून अंतिम सुनावणी आणि निकालासाठी नेईपर्यंत अपील वेळोवेळी प्रलंबित ठेवण्यात आले.

अन्य उपाययोजना

४. इकबालच्या वतीने विद्वान वकील श्री. एस. के. हलवासिया आणि भारत सरकारच्या वतीने विद्वान वकील श्री. मोहम्मद अली एम. चुनावाला यांचे युक्तिवाद मी सविस्तर ऐकले आहेत. मी त्यांच्या तोंडी युक्तिवादच्या मदतीने आणि युक्तिवादावरील त्यांच्या विपुल लिखित नोंदीच्या मदतीने अभिलेखावरील सामग्रीची तपासणी केली आहे.

५. भारतीय राज्यघटनेच्या कलम २९९ चा वापर करून श्री. हलवासिया इकबाल यांनी सादर केले की, भारत सरकारशी करार अस्तित्वात आणण्यासाठी भारताच्या राष्ट्रपतींच्या नावाने औपचारिकपणे वैध कराराची आवश्यकता आवश्यक आहे, जी सध्याच्या प्रकरणात अनुपस्थित आहे. त्यांनी सादर केले की लवाद कराराच्या अनुपस्थितीमुळे इकबालने खटला दाखल केला होता आणि खरोखरच एक ~~अर्ज~~ ~~जुलै~~ ~~गल~~ ~~जुलै~~ खेरील मंजूर केला गेला होता. मात्र, वकिलांकडून चूक झाल्यामुळे, ~~अर्ज~~ ~~जुलै~~ ~~गल~~ ~~जुलै~~ उठवण्यात आला आणि ताबडतोब, लवाद निवाडा मंजूर करण्यात आला.

६. श्री. हलवासिया यांनी या अपीलामधील कार्यवाहीच्या दरम्यान, भारत सरकारने अवलंबलेल्या मूळ कराराची तपासणी करण्याची मागणी केली आणि त्यांची तपासणी केली.

७. श्री. हलवासिया यांनी सादर केले की लवाद निवाडा झाल्यानंतर, दोन्ही पक्षांनी १९४० च्या कायद्यांतर्गत लवादाचा निवाडा घेतल्यापासून १९४० च्या कायद्यांतर्गत आपापली कार्यवाही केली. हे लिबर्टी/मुभा आदेशमध्ये स्पष्टपणे हाताळले गेले ज्याने १९४० च्या कायद्यात समाविष्ट नसल्यामुळे दावा २३१ फेटाळून लावला आणि १९९६ च्या कायद्याच्या कलम ३४ अंतर्गत ३० दिवसांच्या आत सादर करण्यासाठी एमए ३८३ परत केले. कलम ३४ अर्ज खरोखरच ३० दिवसांच्या कालावधीत दाखल करण्यात आला होता. म्हणून, त्यांनी असे सादर केले की, कलम ३४ अर्ज मर्यादेने प्रतिबंधित आहे आणि तेही १९९६ लागू होणार नाही या आधारावर, जेव्हा लिबर्टी आदेश अंतिम टप्प्यात पोहोचला होता, असा निष्कर्ष असमर्थनीय आदेशात असणे अशक्य आहे.

८. श्री. हलवासिया यांनी सादर केले की भारत सरकारच्या वतीने सादर करणारे अधिकारी हे आणखी एक लेफ्टनंट कर्नल होते जे लवादापेक्षा वरिष्ठ होते आणि त्याच विभागाचे होते, ज्याने लवादाच्या कार्यवाहीचे वस्तुनिष्ठ आणि न्यायिक निर्णय खराब केले आहेत. त्या व्यतिरिक्त, त्यांनी सादर केले की ज्या मुख्य पुराव्यावर भारत सरकारचा दावा आधारित असेल तो इक्बालला सामायिक केला गेला नाही, परिणामी नैसर्गिक न्यायाच्या मूलभूत तत्त्वांचे घोर उल्लंघन झाले, ज्यामुळे लवादाची कार्यवाही खराब

झाली.

९. श्री. हलवासिया यांनी सादर केलेला आक्षेपित आदेश आहे, लिबर्टी आदेशाच्या अगदी विरुद्ध आहे आणि १९४० च्या कायद्याचा अर्ज अस्पष्टपणे परत आणतो आणि तरीही असे मानतो की इक्बालला लिबर्टी आदेशामध्ये देण्यात आलेले स्वातंत्र्य आणि दिलेल्या वेळेत कलम ३४ अर्ज वेळेवर दाखल करण्याच्या कोणत्याही स्पष्टीकरणाशिवाय मर्यादेद्वारे प्रतिबंधित केले गेले होते.

१०. श्री. चुनावाला यांनी भारत सरकारच्या वतीने सादर केले की लेखी कराराच्या अस्तित्वाचा युक्तिवाद असमर्थनीय आहे, कारण निविदामध्ये भाग घेऊन आणि सर्व कागदपत्रे प्रदान करून इक्बालच्या वर्तनापेक्षा; सुरक्षा ठेव प्रदान करणे; एकतर्फी बंद होईपर्यंत मांसाचा पुरवठा करणे; आणि पावत्या वाढविणे, हे सर्व पक्षांनी कराराची अंमलबजावणी केल्याचे सूचक होते. खरंच, श्री चुनावाला यांनी हे देखील सुनिश्चित केले की वेळेचा ओघ लक्षात घेता, श्री हलवासिया यांना केवळ भारत सरकारच्या नोंदीतील मूळ फायलींची तपासणी केली गेली नाही तर इक्बालच्या वतीने अंमलबजावणी दर्शविण्यासाठी प्रती देखील सामायिक केल्या गेल्या.

११. श्री. चुनावाला यांनी आक्षेपित आदेशाचे समर्थन करताना असा युक्तिवाद केला की १९४० चा कायदा खरोखरच लागू होईल कारण करार १९९६ च्या कायद्यापूर्वी अंमलात आला होता आणि कारवाईचे कारण म्हणजे मांस पुरवठा करण्यात अपयश हे

१२. अभिलेखावरील सामग्री तपासल्यानंतर, माझ्या मते, आक्षेपित आदेश आणि लवादाच्या निवाड्याची स्थिती आणि कायदेशीर वैधता याबद्दल माझे निष्कर्ष परत करण्यासाठी प्रकरणाच्या विशिष्ट पैलूंचे विश्लेषण करणे महत्वाचे ठरेल.

१३. सुरुवातीला, हे लक्षात घेण्यासारखे आहे की केवळ १९९६ चा कायदा लागू होणार नाही, तर कलम ३४ अर्ज दाखल केला जाऊ शकत नाही हा युक्तिवाद देखील असमर्थनीय होता. लिबर्टी आदेशाला अंतिम स्वरूप प्राप्त झाले होते. सुरुवातीला, माझ्या मते, लिबर्टी आदेश वैधपणे पारित करण्यात आला आणि कायदा अचूकपणे घोषित करण्यात आला, म्हणजेच, १९४० चा कायदा लागू होईल असा दावा भारत सरकारने चुकीचा केला होता.

१४. खटला २३१ केवळ देखभाल करण्यायोग्य नाही असे मानले गेले नाही तर एमए ३८३ देखील परत करण्यात आला आणि ३० दिवसांच्या आत कायद्याच्या कलम ३४ अंतर्गत अर्ज म्हणून दाखल करण्याची परवानगी देण्यात आली. दुसऱ्या शब्दांत, स्पष्टपणे, खटला २३१ आणि एमए ३८३ चा विचार आणि विल्हेवाट लावण्यासाठी घालवलेला वेळ हा उपायांचा एक ~~दुरुपयोग~~ पाठपुरावा होता, मुख्यतः कारण १९४० चा कायदा लागू होईल असा भारत सरकारचा युक्तिवाद होता, जीओआयने नियुक्त केलेल्या विद्वान लवाद न्यायाधिकरणाने १९४० च्या कायद्यांतर्गत हा निर्णय मंजूर केला होता. भारत सरकारने लिबर्टी आदेशाला आव्हान दिले नाही. १९९६ च्या कायदानुसार, लवादाच्या निर्णयाच्या न्यायालयाच्या मान्यतेची आवश्यकता नाही या आधारावर पुढे जाण्यासाठी भारत सरकारने कार्यवाही करणे योग्य ठरले. तरीही, भारत सरकार १९४० चा कायदा लागू आहे असे मानणाऱ्या आदेशाचे समर्थन करण्याचा प्रयत्न करते.

१५. १९९६ च्या कायद्याच्या कलम ८५ (२) (अ) मध्ये हे स्पष्टपणे स्पष्ट केले आहे की १९४० चा कायदा १९९६ चा कायदा लागू झाल्यानंतर सुरू झालेल्या कार्यवाहीवर लागू होणार नाही. १९९६ चा कायदा दिनांक २५ जानेवारी १९९६ रोजी लागू झाला. कायद्याच्या कलम २१ अंतर्गत, लवादाची कार्यवाही त्या तारखेपासून सुरू होते ज्या दिवशी त्या विवादास लवादाकडे संदर्भित करण्याची विनंती प्रतिपक्षाकडून प्राप्त होते. १९९६ चा कायदा अंमलात आल्यानंतर दिनांक ४ एप्रिल १९९६ रोजी भारत सरकारने लवाद न्यायाधिकरणाची स्थापना केली.

१६. दिनांक २५ जानेवारी १९९६ पूर्वी २.२० लाख रुपयांची सुरक्षा ठेव जप्त करण्यात आली होती. तथापि, भारत सरकारला त्या जप्तीवरच थांबायचे नव्हते. इक्बालच्या मांसाचा पुरवठा करण्यात अपयशी ठरल्यामुळे झालेल्या सर्व खर्चासाठी (म्हणजे नुकसानभरपाई) रु. ~ ३५.४२ लाखाचा दावा करण्याची भारत सरकारची इच्छा होती. लवादाच्या कार्यवाहीत भारत सरकार दावेदार होती. दिनांक ४ एप्रिल १९९६ रोजी लवाद न्यायाधिकरणाची नियुक्ती करण्यात आली. विद्वान लवाद न्यायाधिकरणाने दिनांक ८ एप्रिल १९९६ रोजी संदर्भ प्रविष्ट केला आणि १९९६ चा कायदा अंमलात आल्यानंतर इक्बालला नोटीस बजावली. म्हणूनच, कायद्याच्या कलम २१ अंतर्गत लवादाच्या कार्यवाहीची सुरुवात स्पष्टपणे १९९६ चा कायदा लागू झाल्यानंतर झाली. लिबर्टी आदेश या पैलूचा अचूकपणे विचार करते.

१७. म्हणून, १९४० चा कायदा लागू होईल असे म्हणण्यात आक्षेपित आदेश चुकीचा आहे. कलम ३४ अर्ज मर्यादेने प्रतिबंधित होता असे मानण्याचा कोणताही आधार नव्हता.

~~१८. पुढील मुद्दा जो विचारात घेतो तो म्हणजे आक्षेपित आदेश आवाहनाचा विचार~~

१८. पुढील मुद्दा जो विचारात घेतो तो म्हणजे आक्षेपित आदेश आवाहनाचा विचार कसा केला याबद्दल अचूक होता की नाही. सुरुवातीला, १९४० च्या कायद्याचे मानक लागू झाल्यापासून, विद्वान जिल्हा न्यायाधीशांनी १९९६ च्या कायद्याचा कोणताही वापर

केला नाही. केवळ या कारणास्तव, आक्षेपित आदेश बाजूला सारला जाऊ शकतो.

१९. तथापि, हे सुस्थापित कायदा आहे की अपील हे मूळ कार्यवाहीची निरंतरता आहे.

१९९६ च्या कायद्याच्या कलम ३७ अन्वये हे अपील असल्याने, या न्यायालयाने कलम ३४

च्या चष्यातून लवादाच्या निवाड्याची तपासणी केली पाहिजे, त्याच प्रकारे जिल्हा

न्यायालयाने त्याची तपासणी केली पाहिजे. ही स्थिती उच्च न्यायालयाने

उच्च न्यायालयाने लवादाच्या निवाड्याची तपासणी केली पाहिजे. ही स्थिती उच्च न्यायालयाने

खालील शब्दांत सारांशित केली आहे :

१. उच्च न्यायालयाने लवादाच्या निवाड्याची तपासणी केली पाहिजे. ही स्थिती उच्च न्यायालयाने

उच्च न्यायालयाने लवादाच्या निवाड्याची तपासणी केली पाहिजे. ही स्थिती उच्च न्यायालयाने

उच्च न्यायालयाने लवादाच्या निवाड्याची तपासणी केली पाहिजे. ही स्थिती उच्च न्यायालयाने

उच्च न्यायालयाने लवादाच्या निवाड्याची तपासणी केली पाहिजे. ही स्थिती उच्च न्यायालयाने

उच्च न्यायालयाने लवादाच्या निवाड्याची तपासणी केली पाहिजे. ही स्थिती उच्च न्यायालयाने

उच्च न्यायालयाने लवादाच्या निवाड्याची तपासणी केली पाहिजे. ही स्थिती उच्च न्यायालयाने

उच्च न्यायालयाने लवादाच्या निवाड्याची तपासणी केली पाहिजे. ही स्थिती उच्च न्यायालयाने

उच्च न्यायालयाने लवादाच्या निवाड्याची तपासणी केली पाहिजे. ही स्थिती उच्च न्यायालयाने

उच्च न्यायालयाने लवादाच्या निवाड्याची तपासणी केली पाहिजे. ही स्थिती उच्च न्यायालयाने

उच्च न्यायालयाने लवादाच्या निवाड्याची तपासणी केली पाहिजे. ही स्थिती उच्च न्यायालयाने

२०. म्हणूनच, कलम ३७ न्यायालयाच्या पुनरावलोकनाची व्याप्ती कलम ३४ न्यायालयाने लागू केलेल्या पुनरावलोकनाच्या व्याप्तीसह समान आणि सह-व्यापक असल्याने, चक्रवर्त्य उच्च न्यायालय चक्रवर्त्य उच्च न्यायालय हा दुय्यम हाद्वारे प्रथम हाद्वारे घटकाळीत रद्द व्हावा. घटकाळीत रद्द व्हावा ? ? ? ? ? इतर दोलज ठरवी च न्यायालयाने घोषित केलेल्या कायद्याचा पुढील शब्दांत अर्थ काढणे फलदायी ठरेल :

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

ण्डत्वकट्ट डकट्टल्य

२१. लवाद निवाडा टिकाऊ आहे की नाही याचा विचार करण्यासाठी मी हे मानक लागू केले आहे. या दिशेने, मी कलम ३४ न्यायालयाने लागू केलेल्या पुनरावलोकनाची समान व्याप्ती लागू केली आहे.

इसकट्टा ७ डइयडडडडड

२२. नैसर्गिक न्याय नाकारणे हे एक कारण आहे ज्यावर लवादाचा निवाडा भारताच्या मूलभूत धोरणाशी संघर्ष मानला जाऊ शकतो. अभिलेखावरून जे स्पष्ट होते ते असे आहे की विद्वान लवाद न्यायाधिकरणासमोर भारत सरकारने केलेला दावा हा मूलतः नुकसानभरपाईचा दावा होता. भारत सरकारचा दावा असा होता की इक्बालने करारानुसार मांस वितरित केले नाही, सुरक्षा ठेव जप्त करण्याव्यतिरिक्त, भारत सरकारच्या इक्बालने इतरत्र मांस खरेदी करून केलेल्या खर्चाची भरपाई दिली पाहिजे. कायद्याच्या दृष्टीने, अशा दाव्याचे सार नुकसानभरपाईसाठी आहे. नुकसान भरपाई देण्यासाठी, कमीतकमी, विद्वान लवाद न्यायाधिकरणाने लवाद निवाड्यात खालील मुद्द्यांची तपासणी, विश्लेषण आणि कारणे नोंदवणे आवश्यक आहे:

- ए) भारत सरकारने प्रत्यक्षात ज्या किमतीला मांस खरेदी केले;
- बी) ज्या किंमतीला मांस खरेदी केले गेले आणि ज्या किंमतीला इक्बालने मांस पुरवण्याचे वचन दिले होते त्यातील फरक;
- सी) भारत सरकारने केलेल्या प्रयत्नांचे मूल्यांकन नुकसान कमी करणे;

डी) बाजारातील घडामोडींमुळे आवश्यक प्रमाणात मांस उपलब्ध नाही

या इक्बालच्या दाव्याच्या सत्यतेचे मूल्यांकन; आणि

ई) बाजारभाव दुप्पट झाला आहे आणि वचन दिल्याप्रमाणे मांस

पुरवणे अशक्य आहे, या इक्बालच्या दाव्याच्या सत्यतेचे मूल्यमापन.

२३. या दिशेने, दावा सिद्ध करणारी माहिती आणि दस्तऐवज पुरावा म्हणून मानले पाहिजेत आणि लवादाच्या निर्णयात त्याचे विश्लेषण केले पाहिजे. हे देखील लक्षात घेण्यासारखे आहे की लवाद कराराचा समावेश असलेल्या पक्षांमधील कराराच्या कलम २१ (जी) अंतर्गत, हे स्पष्टपणे मान्य केले गेले होते की जेथे विवादित रक्कम रु. ३०,००० किंवा त्याहून अधिक आहे, ~~बट्टे दंडाव्यतिरिक्त लवाद निवाडा~~ लवाद निवाडा भारत सरकारच्या दाव्याला पूर्णपणे मंजूरी देण्याच्या कारणांवर स्पष्टपणे मौन बाळगतो. भारत सरकारने जो काही दावा केला होता तो विद्वान लवाद न्यायाधिकरणाने मंजूर केला आहे. इक्बालच्या मांस वितरीत करण्यात अपयशी ठरल्यानंतर भारत सरकारने खरेदी केलेल्या मांसासाठी प्रत्यक्षात किती किंमत मोजली होती, याचे विश्लेषण करण्याची चर्चा नाही. इक्बालच्या पुरवठा करण्यास असमर्थ असण्याच्या कारणांची सत्यता; भारत सरकारने घेतलेले घटक कमी करणे; नुकसान भरपाईसाठी भारत सरकारच्या दाव्याची सत्यता; आणि हा दावा केवळ बाजारात दिलेली किंमत आणि इक्बालने दिलेली किंमत यांच्यातील फरकासाठी होता की नाही याचे विश्लेषणही नाही.

२४. लवाद निवाडा कोणत्याही विश्लेषणाशिवाय सारांश निर्णयासारखा वाचतो. ज्या

कराराच्या अंतर्गत लवाद न्यायाधिकरणाची स्थापना करण्यात आली होती त्या कराराच्या बाबतीत हे बंधनकारक होते, की लवादाच्या निवाड्यात लवादाचा युक्तिवाद, कारणे आणि स्पष्टीकरण दिले गेले पाहिजे. हे पूर्णपणे गहाळ आहे. या करारात स्पष्ट अट होती की, रु. ३०,००० पेक्षा जास्त रकमेच्या दाव्याचा निवाडा कारणांसह करणे आवश्यक आहे. भारत सरकारचा दावा स्पष्टपणे या उंबरठ्याचा एक गुणक होता.

२५. त्याहूनही वाईट म्हणजे, जेव्हा इक्बालने अशा डेटाची तपासणी करण्याची मागणी केली. दाव्याविरुद्ध बचाव करण्यासाठी, विद्वान लवाद न्यायाधिकरणाने प्रत्यक्षात अनेक बाबींवर मागितलेली माहिती देण्यास नकार दिला आणि भौतिक माहिती देखील संबंधित नसल्याचे सांगितले. उदाहरणार्थ, बाजारातून मांस पुरवठा करण्यासाठी प्राप्त केलेल्या कोटेशनच्या प्रतींसाठी इक्बालच्या विनंतीला उत्तर म्हणून, विद्वान लवाद न्यायाधिकरणाने दिनांक ७ डिसेंबर १९९६ रोजी झालेल्या कार्यवाहीच्या नोंदीमध्ये असा निर्णय दिला की अशा माहितीचा निवाड्याशी काही संबंध नाही. भारत सरकारने खरेदी केलेल्या मांसाच्या स्थानिक बाजार दरांच्या माहितीच्या संदर्भात, विद्वान लवाद न्यायाधिकरणाने असा निर्णय दिला की अशी माहिती नागरी पुरवठा अधिकाऱ्याकडून प्राप्त केली जाऊ शकते आणि लवादाच्या कार्यवाहीच्या दरम्यान कोणत्याही प्रती देण्याची आवश्यकता नाही. इक्बाल हा डिफॉल्टर कंत्राटदार आहे आणि अशी कोणतीही माहिती देण्याची आवश्यकता नाही या कारणास्तव प्रत्यक्षात खरेदी केलेल्या मांसावरील पुरवठा आदेशाच्या प्रती नाकारल्या गेल्या. अशी माहिती लवादाच्या

कार्यवाहीच्या कक्षेबाहेर आहे या कारणास्तव स्थानिक खरेदीचे व्हाउचर देखील नाकारण्यात आले.

२६. जरी लवादाच्या निवाड्याने अखेरीस इक्बालची नोंद केली बाजारात मोठ्या प्रमाणात मांस उपलब्ध नसल्याचा युक्तिवाद करून, इक्बालने बाजारात मोठ्या प्रमाणात मांसाच्या उपलब्धतेबद्दल माहिती देण्याची विनंती नाकारली गेली की करारानुसार मांस वितरित करणे हे इक्बालचे कर्तव्य आहे आणि जेव्हा भारत सरकारने ते बाजारातून खरेदी केल्याचा दावा केला तेव्हा मांस उपलब्ध आहे की नाही हे दर्शविणे अनावश्यक आहे. इक्बालला दिलेल्या आदेशाच्या तुलनेत प्रत्यक्षात खरेदी केलेल्या मांसाचे प्रमाण देखील प्रदान केले गेले नाही आणि असे नमूद केले गेले होते की कार्यवाहीच्या वेळी यावर "चर्चा" केली जाईल. लवादाच्या निवाड्यात या मुद्द्यावर कोणतीही चर्चा नाही.

२७. मला भीती वाटते की लवाद न्यायाधिकरणाचा दृष्टिकोन असमर्थनीय आहे आणि नैसर्गिक न्याय तत्वांच्या मूलभूत अपेक्षांना पायदळी तुडवतो. लष्करी कर्मचाऱ्यांसाठी कोर्ट मार्शलमध्ये नैसर्गिक न्यायाच्या तत्वांचे पालन करणे आवश्यक आहे, अर्थातच, त्यासाठी नमूद केलेल्या नियमांनुसार. तृतीय पक्षाबरोबर व्यावसायिक करारावर केलेल्या लवादाच्या कार्यवाहीमध्ये, जिथे लवादाने ३०,००० रुपये आणि त्यापेक्षा जास्त किंमतीच्या विवादांची कारणे देणे आवश्यक आहे याची काळजी घेतली गेली आहे, विद्वान लवाद न्यायाधिकरणाने केवळ या प्रकरणाच्या निर्णयासाठी संबंधित कागदपत्रे आणि माहिती प्रदान करण्यास नकार दिला नाही तर ते लक्षात घेऊनही बाजारात

मांसाच्या उपलब्धतेबद्दल माहिती नाकारली आहे बचावाचे कारण असे होते की मोठ्या प्रमाणात मांस उपलब्ध नव्हते.

२८. म्हणूनच, खटल्याच्या गुणवत्तेचा विचार न करता आणि विद्वान लवाद न्यायाधिकरणाने अनुसरण केलेल्या योग्य प्रक्रियेवर पूर्णपणे लक्ष केंद्रित न करता , अभिलेखाच्या दर्शनी भागात जे स्पष्ट आहे ते असे आहे की लवाद निवाडा नैसर्गिक न्यायाच्या तत्वांचे गंभीर उल्लंघन करीत आहे आणि संबंधित माहिती नाकारून तसेच लवादाच्या निवाड्यातील कारणे नाकारून इक्बालला गंभीरपणे पूर्वग्रहदूषित केले आहे. लवाद निवाडा कारणे प्रदान करत नाही त्या मर्यादेपर्यंत, ते कराराच्या विरुद्ध देखील आहे, कारण कलम २१ (जी) स्पष्टपणे कारणे प्रदान करणे आवश्यक आहे.

७. निष्कर्ष

२९. इक्बालला मूलभूत कागदपत्रे प्रदान करण्याच्या अनुपस्थितीत, आणि नुकसानीचे मूल्यांकन आणि परिमाणीकरणासाठी युक्तिवादाच्या अनुपस्थितीत, आणि ते देखील लवाद कराराच्या कलम २१ (जी) मधील आवश्यकता लक्षात घेता की कारणे दिली पाहिजेत, लवादाचा निवाडा न्यायालयीन दृष्टिकोन न स्वीकारता केला गेला आहे असे

दिसते. प्रत्येक बाजूने लवाद निवाडा कराराच्या कलम २१ (जी) मधील आवश्यकता लक्षात घेता की कारणे दिली पाहिजेत, लवादाचा निवाडा न्यायालयीन दृष्टिकोन न स्वीकारता केला गेला आहे असे दिसते.

१०. निष्कर्ष प्रकरणात सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेल्या निर्णयातील खालील उतारे लक्षात घेण्यासारखे आहेत.

१ २ टुण ३ गलटुणहवाट कुपच ४ द्वचप्रणह कुपच जगण ग्र टक्क
उक्कद्वचजमहाद्वसमद्व ५ जमेवदद्वगलकुयद ६ कु ७ ग्रद्वकुलभज्य
उक्कपुळ्योचकुपकुद्व ग्रद्वसकुमगलकुय कुकुठ चक्क ८ ९ ऊरुणह १०
दवदद्वकुयडय ११ कु १२ ग्रद्वपुहग्रद्वउक्कसमचसकुयकुद्व

[illegible]

७॥ ॥ अत्र च्छब्दस्य उक्तमप्युक्तं म इह दृष्टं गल्लुप्य अत्र च्छब्दस्य
 द उक्तमप्युक्तं इह दृष्टं गल्लुप्य ः षष्ठ अत्र कृत्तल इह दृष्टं
 उक्तमप्युक्तं इह दृष्टं

भारत

[illegible]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

८५३

~~PPPTT~~

१ ॥ अथ चामुण्डावलिप्रकरणम् ॥ अथ चामुण्डावलिप्रकरणम् ॥
गलठुहू चामुण्डाय नमः ॥ १ ॥ अथ चामुण्डावलिप्रकरणम् ॥
२ ॥ अथ चामुण्डावलिप्रकरणम् ॥ अथ चामुण्डावलिप्रकरणम् ॥
३ ॥ अथ चामुण्डावलिप्रकरणम् ॥ अथ चामुण्डावलिप्रकरणम् ॥
४ ॥ अथ चामुण्डावलिप्रकरणम् ॥ अथ चामुण्डावलिप्रकरणम् ॥
५ ॥ अथ चामुण्डावलिप्रकरणम् ॥ अथ चामुण्डावलिप्रकरणम् ॥
६ ॥ अथ चामुण्डावलिप्रकरणम् ॥ अथ चामुण्डावलिप्रकरणम् ॥
७ ॥ अथ चामुण्डावलिप्रकरणम् ॥ अथ चामुण्डावलिप्रकरणम् ॥
८ ॥ अथ चामुण्डावलिप्रकरणम् ॥ अथ चामुण्डावलिप्रकरणम् ॥
९ ॥ अथ चामुण्डावलिप्रकरणम् ॥ अथ चामुण्डावलिप्रकरणम् ॥
१० ॥ अथ चामुण्डावलिप्रकरणम् ॥ अथ चामुण्डावलिप्रकरणम् ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ २ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ३ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ४ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ५ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ६ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ७ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ८ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ९ ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १० ॥

[illegible]

[illegible]

किससकक ? ?त्रप्र ? र ? किससककसबलर ? क ? ?तप्रप्रप्रप्रप्रप्रप्र

ॐ त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टपादम् ।
सर्वभूतानां महेश्वरं ।

ब० ब० श्रुतिया उपाध्याय तन्त्राचार्य उपाध्याय उपाध्याय उपाध्याय उपाध्याय

ॐ उग्रहो नमः शिवाय उग्रहो नमः शिवाय उग्रहो नमः शिवाय उग्रहो नमः शिवाय उग्रहो नमः शिवाय

चङ्गुहस्य ज्यच्छुभ्र ३ १ १०८ अथानुसङ्ग चङ्गुह ज्यच्छुभ्रस्य

कस्य च कृत्यलः कस्य च कृत्यलः कस्य च कृत्यलः कस्य च कृत्यलः कस्य च कृत्यलः

जयपल्लवसुन्दरालुण्णलङ्क्यग्रदण्डः जयपल्लवसुन्दरालुण्णलङ्क्यग्रदण्डः

गलकुयग्रशुद्धिपञ्चमस्तुष्टिद्वयप्रत्यक्षसालोत्तरादृष्टम् । तत्र द्वयं प्रत्यक्षमेव

उत्तराखण्ड राज्य सरकार द्वितीय मुख्यमंत्री लक्ष्मण कच्छाव प्र. इत्यादि उपायगृह

[illegible][illegible]

चङ्करी दृष्टुं चङ्करी जय्यत्वाच्च जङ्गलं ? ? ? ग्रन्थः ? त्वया

[illegible]

इस्य च अत्र दृश्यते । तदा दृश्यते

चण्ड अह चण्डकामाह ॥ उर उर उर उर उर उर उर ॥ दुरु उर उर उर उर उर उर

गल कूयः । ज्येष्ठा जम्बुका । उग्र इन्द्र उग्र रू दृष्टिः प्रध्यातव्यः । ज्येष्ठो

चङ्कण्डाय चङ्कण्डाय १०८ गत अह्वयजुह्व चङ्कण्ड इत्युज्ज्वल

[illegible]

३०. लवादाच्या निवाड्यात आढळलेले एकमेव कारण/तर्क हे आहे की हा करार खरोखर अस्तित्वात कसा आहे कारण इक्बालने असा दावा केला होता की निविदाची केवळ चक्रीय स्वीकृती प्रदान केली गेली होती, असा दावा करण्यासाठी की लवाद करार असलेला कोणताही करार अस्तित्वात नव्हता. करार आणि लवाद कराराच्या अस्तित्वाच्या मुद्द्यावर प्रशंसनीय कारणे आहेत, लवाद निवाडा, त्यांच्या विवादांच्या निर्णयासाठी पक्षांनी करार केलेल्या मानकांपेक्षा कमी पडतो आणि नैसर्गिक न्यायाच्या घोर नाकट्याचा आणि न्यायालयीन दृष्टिकोनाच्या अनुपस्थितीचा परिणाम आहे.

३१. म्हणूनच, कलम ३७ अंतर्गत अधिकारक्षेत्राचा वापर करून, कायद्याच्या कलम ३४ मध्ये प्रदान केलेल्या पुनरावलोकनाचे मानक लागू करून, जे कलम ३४ न्यायालयाच्या निर्णयांवर अपीलीय अधिकार क्षेत्र आहे, ज्यात पुनरावलोकनाची व्याप्ती कलम ३४

३२. मला असेही आढळले आहे की लर्ड लवाद न्यायाधिकरणाला नुकसानीच्या मूल्यांकनाच्या तथ्य-केंद्रित प्रश्नाचे निष्पक्ष मूल्यांकन करण्यास मदत करणाऱ्या संबंधित सामग्रीची तपासणी करण्यास नकार देऊन नैसर्गिक न्यायाच्या मूलभूत तत्त्वांशी संघर्ष करणारा लवादाचा निवाडा सार्वजनिक धोरणाशी विरोधाभासी आहे. असे करण्यात अयशस्वी झाल्यामुळे, विद्वान लवाद न्यायाधिकरणाने भारत सरकारने इक्बालच्या विरोधात जे काही दावा केला होता ते देऊन सारांश निर्णय दिला आहे.

३३. जे लवादा न्यायाधिकरणानें कायद्याच्या कलम १६ अंतर्गत अधिकारक्षेत्राच्या आह्वानाचा निर्णय घेण्यापूर्वी एक सत्य पक्ष सामील आहे की नाही याचा विचार करण्यास सक्षम असलेल्या अभिलेखाची तपासणी करण्यास परवानगी दिली नव्हती.

सर्वोच्च न्यायालयाने असा निर्णय दिला की अधिकारक्षेत्रावर निर्णय देण्यापूर्वी

३४. या प्रक्रियेत, लवाद निवाडा खरोखरच त्यास सोपविलेल्या निर्णयात न्यायालयीन दृष्टिकोनाचा अभाव दर्शवितो. नुकसानीच्या मूल्यांकनामध्ये अपरिहार्यपणे झालेल्या नुकसानीशी संबंधित तथ्यांचा निवाडा करणे समाविष्ट आहे. वर नमूद केल्याप्रमाणे मागितलेली आणि नाकारलेली माहिती आणि नुकसानभरपाईच्या प्रश्नावरील सारांश निर्णयामुळे लवाद निवाडा अशाश्वत आणि अस्थिर आहे.

३५. परिणामी, मला असे आढळले आहे की ~~गलत्र व्यवहार~~ तसेच ~~दृढ अविश्वास~~ अशाश्वत आहेत आणि ~~ज्यामुळे~~ मारण्यास पात्र आहेत. म्हणूनच मथळ्यातील अपील

३६. लवाद सुरु झाल्यापासून संपूर्ण कार्यवाहीत दोन्ही पक्षांच्या वर्तनाचे परीक्षण केल्यानंतर, मी समाधानी आहे की खर्चाच्या निवाड्यासाठी कोणतेही प्रकरण तयार केले जात नाही.

३७. या आदेशाच्या अनुषंगाने आवश्यक असलेल्या सर्व कारवाया या न्यायालयाच्या वेबसाइटवर उपलब्ध असलेल्या डाउनलोड केलेल्या प्रती प्राप्त झाल्यानंतर केल्या जातील.

[न्यायमूर्ती श्री. सोमशेखर सुंदरेसन]

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहिल आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.